

תוכן העניינים

9	הקדמה
15	מבוא

מדור ראשון: הדרך הקלאסית

39	מבוא והדרכה ביבליוגראפית למדור הראשון
43	פארמנידס: היש האחד
46	אפלטון: א. חקירת היש והביקורת על פארמנידס
50	ב. המחלוקת בין הסומאטיסטים ושחורי האידיאות
57	ג. האידיאות במיוגן
68	אריסטו: הקאטיגוריות, פרקים א'–ה'
74	פ.מ. קורנפורד: שתי דרכיו של פארמנידס
86	ג'.ל. אקריל: אפלטון והאוגד – "סופיסטן" 251–259
96	ג'. אוֹאֶנס: על מדע היש בבחינת יש

מדור שני: הראיה האונטולוגית

127	מבוא והדרכה ביבליוגראפית למדור השני
131	אנסלם הקדוש: על קיומו ההכרחי של האל
134	קאנט: על אפס האפשרות של ראייה אונטולוגית למציאות האלהים
139	ו.פ. אלסטון: בדיקה מחודשת של הראיה האונטולוגית
158	ד.מ. אדאמס: מבנם הלוגי של טיעוני אנסלם

מדור שלישי: הדרך התומיסטית

181	מבוא והדרכה ביבליוגראפית למדור השלישי
190	תומאס אקווינאס: מאמר הנמצא והמציאות
215	א. ז'ילסון: הוויה ועצם
243	א. קורת: השאלה והישות

מדור רביעי: COGITO, ERGO SUM

- 261 מבוא והדרכה ביבליוגרפית למדור הרביעי
- 265 דיקארט: הספק והאמת הפילוסופית הראשונה
- 277 מ. מרלז'פונטי: הקוגיטו
- 308 י. הינטיקה: Cogito, ergo sum – היסק או עליל?

מדור חמישי: הדרך הפינומינולוגית

- 335 מבוא והדרכה ביבליוגרפית למדור החמישי
- 342 א. הוסרל: הדרך אל האני הטראנסצנדנטאלי
- 356 מ. היידגר: השאלה על מהותה של הישות
- 368 א. מיינונג: על תורת המושאים
- 396 ג. רוטנשטרייך: ההיסטוריה כמציאות

מדור שישי: דיאלקטיקה וספיקולאציה

- 415 מבוא והדרכה ביבליוגרפית למדור השישי
- 422 היגל: ישות, אין והתהוות
- 443 ג. הארטמן: הפירכה שבמושג היש
- 459 א.ג. וייטהד: סובייקטים ואובייקטים
- 472 פ. וייס: המציאות כאופן מאופני ההווה

מדור שביעי: הדרך הלוגית-אנאליטית

- 503 מבוא והדרכה ביבליוגרפית למדור השביעי
- 513 ג. פריגה: המושג והמושא
- 524 ב. ראסל: תיאורים
- 534 ג.א. מור: האם מציאות היא גשוא?
- 545 ר. קארנאפ: אמפיריזם, סימאנטיקה ואונטולוגיה
- 561 ו.ו.א. קואיין: על מה שיש
- 576 פ.פ. סטרוסון: על הוראתם של ביטויי לשון

ביבליוגרפיה נבחרת

- 602 לנושא: הדרך הקלאסית
- 606 לנושא: הראיה האונטולוגית
- 608 לנושא: הדרך התומיסטית
- 609 לנושא: Cogito, ergo sum
- 614 לנושא: דיאלקטיקה וספיקולאציה
- 616 לנושא: הדרך הלוגית-אנאליטית

הקדמה

מטרת מבחר טכסטים זה

השיקול שהניעני להכין מקראה זו היה הוראתי-מעשי בעיקרו. ענייני היה לתת בדי מורה הפילוסופיה ותלמידיו בבתי האולפנא שלנו, ובדי המשכיל העברי הלומד פילוסופיה בכוחות עצמו, מבחר טכסטים שיקנה למעיין בו (א) הבנה נכונה של הסוגיות והנושאים שכוננו בשעתו את תחום האונטולוגיה ושעד היום מזינים תחום זה, וכן (ב) תמנה נאמנה של מיגוון העמדות האלטרנאטיביות, שבגינן התפצל כביכול התחום למגמות, זרמים או אסכולות שונות.

לשיקול זה הצטרפה בחינה פילוסופית-עיונית, הנוגעת לחלוקתה הפנימית של הפילוסופיה ולמצבה בימינו. תקוותי היא, כי המבחר שלפנינו על תכולת מדוריו, מבואותיו והמלצותיו הביבליוגרפיות — יש בו כדי לתרום לגיבוש-יתר של תחום האונטולוגיה כאחד מתחומי המרכזיים של העיון הפילוסופי, ולהמחיש את הרעיון כי אחדותה של הבעיתנות האונטולוגית עמוקה יותר — ופיצולו של התחום שטחי יותר — מכפי שמדמים בנפשם חסידי האסכולות היריבות למיניהן. שיקול כפול זה — המעשי והעיוני — משתקף במבנהו של המבחר ובכללי הבחירה שהונחו ביסוד עריכתו.

המבנה וכללי הבחירה

מבנהו של המבחר נקבע, למעשה, על ידי שני סוגי כללים, שהנחו את העורך בעבודתו: הכללים שעל-פיהם נערכה חלוקתו "הגדולה" של המבחר לשבעת מדוריו, והכללים שהדריכו את הסלקציה והחלוקה הפנימית בכל מדור ומדור. בשני המקרים שולבו הסדר הדיאכרוני והסינכרוני שבחלוקה באופנים שונים, תוך חתירה להתבלטה מירבית הן של הדינאמיקה שבמכלול הסוגיות האונטולוגיות בהשתלשלותן ההיסטורית, והן של מורכבותן של הסוגיות האונטולוגיות בכל נקודת זמן.

שבעת מדוריו של המבחר מתחלקים לשני חלקים. המדורים 1—4 (חלק א) והמדורים 5—7 (חלק ב). החלק הראשון הוא ביסודו היסטורי. הוא בא לייצג את עברה של האונטולוגיה, כש"עבר" זה מתפרש פירוש רחב כמשתרע

הקדמה

על פני התקופה העתיקה, ימי-הביניים, התקופה הקלאסית של הזמן החדש. ואילו החלק השני בא לפרוש לפנינו את סוגיות האונטולוגיה על מגמותיה העיקריות בהווה, שוב במובנו הרחב של מושג זה, כמקיף תקופה של מאה שנה ומעלה.

בחלק הראשון שליט הסדר הדיאכרוני. המעבר ממדור למדור מציין כאן גם מעבר משלב לשלב בהשתלשלותו ההיסטורית של הדיון האונטולוגי. מה שאין כן לגבי החלק השני. כאן נערכו המדורים על-פי סדר סינכרוני; המעבר ממדור למדור מציין בעיקרו מעבר ממגמה למגמה באונטולוגיה של ימינו.

בין החלקים הגדולים של המבחר קיימים גם הבדלים מבחינת אופיו ומבנהו של כל מדור ומדור. בחלק הראשון בנויים המדורים כך שבצדם של המקורות העתיקים מובאים דברי פרשנות לאותם מקורות (או לגישות שהללו אמורים לייצג), משל חוקרים בולטים מבני דורנו. כך למשל מוצא את מקומו, ליד קטעי הפואימה של פארמנידס, חיבורו של הפילוסוף והחוקר הקלאסי הנודע פ. מ. קורנפורד על פארמנידס, חיבור שהטביע את חותמו על פרשנות פארמנידס בכללה בימינו. ואילו בצדן של שתי המדיטאציות הראשונות של דיקארט מתפרסמים שני היבורים פרשניים על עקרון הקוגניטיו — האחד משל מ. מרלו-פונטי והשני משל י. הינטיקה, המייצגים ייצוג מאלף את הדיפרנציאציה האופיינית שבדרכי הפרשנות הקארטזיאנית בפרט והפילוסופית בכלל, המת-רווחות והולכות בשנים האחרונות.

בחלק השני, לעומת זה, הוקבצו וסודרו הטכסטים בתוך המדורים באופן שתובלט כדבעי דרך התגבשותה של המגמה, שהמדור המסויים מוקדש לה. וכך, למשל, פותח המדור השישי, האמור לייצג את הגישה הדיאלקטית-ספי-קולאטיבית באונטולוגיה, בפרק על הישות מ"מדע הלוגיקה" להיגל; כלול בו פרק מספרו של אלפרד נורת וייטהד, שהעניק תנופה חדשה לפילוסופיה הספיקולאטיבית במחצית הראשונה של המאה שלנו; וכן פרק על מושג המציאות מספרו של פאול וייס הממשיך מבחינות שונות בדרכו של וייטהד, אף כי דחפיו הספיקולאטיביים ופוריותו בתחום הרוח מוצאים להם דרכי הגות וטיעון חדשים ומקוריים. ואולם במדור שישי זה נכלל גם פרק מ"הנחת-היסוד של האונטולוגיה" לניקולאי הארטמן, שהסתייג לא פעם מן הספיקולאציה בפירו-סופיה (אם כי לא מן הדיאלקטיקה), מתוך הנחתו של העורך — שבדואי ימצאו עוררין עליה — כי כיוון מחשבתו של הארטמן נשאר קשור במידה זו או זו לדרך הטיפול הספיקולאטיבי בבעיות אונטולוגיות.

עד כאן המבנה הכללי של המבחר. הסברים מפורטים יותר על הטכסטים שנכללו בכל מדור ומדור ועל מחבריהם, וכן על הדרך שבה משתלב הטכסט המסויים המתפרסם כאן במרקם של יצירת מחברו, ימצא הקורא ב"מבואות למדורים" שלהלן.

האונטולוגיה כפי שהיא מוגדרת לצורכי מבחר זה, נמנית עם שלושת או ארבעת תחומי הפילוסופיה המרכזיים. מבחינה זו אין משתווים לה אלא תורת

הקדמה

ההכרה, תורת המידות והלוגיקה. יש אפילו הרואים אותה כתחום המרכזי, בה"א הידיעה, של הפילוסופיה כולה, כגרעין הקשה שלה, שאופיו הפילוסופי ויציבותו, אולי אף נצחיותו, מובטחים לו, על אף השינויים המופלגים העוברים בלי-הרף על מערכת היחסים שבין הפילוסופיה לבין שאר תחומי העיון והיצירה הרחוגית. מכאן רשאי אתה ללמוד כי הספרות הראויה לכינוי "אונטולוגית" מהווה חלק ניכר של הספרות הפילוסופית בכלל ולא היתה כל אפשרות לכנוס בכרך אחד או שניים אפילו שמינית-שבשמינית מן הטכסטים העיקריים של התחום.

ברור שבמצב זה היתה הסלקציה משימה קשה מאוד, ולוא צריך היה להביא הצדקה לכל הכרעה והעדפה של טכסט מסוים על פני רבים אחרים השווים לו, ואולי אף עולים עליו מבחינות שונות — היתה זו משימה בלתי-אפשרית, פשוטו כמשמעו. גורם עיקרי בסלקציה היתה כמובן הקונצפציה של תחום האונטולוגיה שאימצה לו העורך, כלומר, קודם כל דעתו על כך מהי שאלה אונטולוגית ומהן הדרכים האפשריות של הטיפול בה. קונצפציה שונה מזו ודאי היתה מעמידה כללי-ברירה אחרים, והרכבו בפועל של המבחר בוודאי היה שונה מזה שלפנינו. אך גם בבולותיה של הקונצפציה שאומצה כאן ניתן בוודאי לגלות, בהעדפות שנגקטו, הרבה מן המקריות הנעוצה ברקע ההשכלתי-ביאוגראפי של העורך.

אם-כן, אי-הכללתם של כתבי הוגים רבים במבחר זה היתה בלתי-נמנעת. על אחדים מהם יש להצטער במיוחד, שכן מקומם הנכבד בספרות האונטולוגית אינו מוטל בספק. גמנים עם הללו הראקלייטוס ואנשי הסטואה, פלוטינוס ואוגוסטינוס, שפינוזה, פאסקאל ולייבניץ, פיכטה שלינג ושופנהואר, קירקגור, מארכס וניטשה; ומהוגי הדורות האחרונים — בוודאי ויטגנשטיין וסארטר. שמא נוכל להתנחם בתקווה כי לאחר העיון הראוי לשמו בטכסטים שנכללו במבחר זה, גם האחרים לא יהיו עוד לגבי קוראנו כספר חתום.

תרגום ומינוח

במבחר נכללו 30 טכסטים, מהם פרקים מספרים ומהם מאמרים ומסות שנתפרסמו בנפרד. פרט לאחד מהם שנכתב במקורו בעברית (הפרק מספרו של פרופ' נתן רוטנשטרייך), חוברו כל הטכסטים במקורם בלועזית, בלשונות האלו: יוונית, לאטינית, אנגלית, צרפתית וגרמנית. חמישה מהם תרגומם העברי נתפרסם כבר קודם לכן. יוצא, איפוא, כי 24 טכסטים תורגמו במיוחד לצורך הכללתם במבחר זה.

היה זה מבצע תרגומי לא קל, ורק הודות לשתוף הפעולה ההדוק ולהבנה ההדדית בין העורך לחבר מתרגמיו ניתן היה להתגבר על קשיי התרגום המרובים. הקושי העיקרי כרוך היה במינוח הפילוסופי. התכוונתי תחילה לחתור למינוח אחיד. עדימהרה נתברר לי, כי מבחינה זו ראוי להבחין בין החיבור הבודד,

הקדמה

המדור כפי שתוכנן ועוצב בעזרת המתרגמים, והמבחר כולו. ככלל מובן מאלי קבעתי לי את השמירה על מינוח אחיד בגבולותיו של החיבור הבודד. לעומת זה ויתרתי בשלב מוקדם למדי של עבודתנו על מינוח אחיד בכרך כולו. הבנתי כי מן הנמנע להגיע לאחידות המינוח בתרגומה של ספרות רב-לשונית מעין זו, המשתרעת על פני תקופות ותרבויות שונות, והמגלמת בתוכה מגמות מחשבה וניתוח מגוונות. מה שאין כן בגבולותיו של המדור. כאן לא ויתרתי בנקל, אף כי ברור לי שהצלחת מאמציי להאחדת המינוח בגבולות המדורות השונים מוגבלת היא. וזאת בעיקר משום שאין במבחר שלפנינו אף מדור אחד שלא נכללו בו תרגומים משל מתרגמים אחדים. וכך קורה שבאותו מדור מתורגם, למשל, המונח היווני *oδoίa* פעם "עצם" ופעם "ישות"; או המונח האנגלי *existence*, פעם "קיום" ופעם "מציאות" (ובהתאם לכך, *existential proposition* — פעם "היגד קיומי" ופעם "היגד שעניינו מציאות") וכיו"ב. במקומות שהיה שם חשש לאי-הבנה השתדלתי למנוע את הדבר, בין על-ידי הערה בדברי-המבוא לאותו מדור, בין על-ידי ציונו (בסוגריים) של המונח המקורי ליד המונח המתורגם בהופעתו הראשונה, או על-ידי הערת שוליים מתאימה.

המלצה לקריאה נוספת

לבסוף יורשה לי להעיר הערה על הקשר שבין מבחר טכסטים זה לבין ספרי "סוגיית היש: פרקים בניתוח אונטולוגי", המתפרסם, בהוצאת מאגנס, בעת-ובעונה אחת עמו. חלק ניכר של הניתוחים שבספרי נוגעים, במישרין או בעקיפין, למקורות שנכללו במבחר, ומקווה אני שעשויים הם להיות לעזר למעיין, המבקש שמבחר טכסטים זה ישמש בסיס להשתלמותו בתחום האונטולוגיה בפרט והפילוסופיה בכלל. לתועלת עשויה להיות לו קריאה משולבת של "המבוא" שלהלן והפרק הראשון של ספרי האמור. בשני המקומות הללו עושת אני להבהרת גדרו של תחום האונטולוגיה, אך בחלוקה שונה של דגשים ובמידה שונה של פירוט והעמקה. יש שיקולים שזכו באחד מן המקומות הללו לדיון מקיף ומפורט ואילו במשנהו נמסר עיקר דברים בלבד; יש גם כאלה הכלולים רק באחד מהם. מכל מקום, במשולב יש להם לשני הנסיונות הללו של ניתוח מושג האונטולוגיה סיכוי טוב להעניק למעיין את מינימום הידע וההבנה המושגיים, הדרושים לו על סף עיסוקו במקורות.

הכרת טובה

אישים ומוסדות לא מעטים עזרו לי בהכנת אנתולוגיה זו. בשלבי תכנונה עמדה לי עצתם הנבונה של ידידי פרופ' יהושע בריהלל ז"ל ויבידל לחיים ארוכים פרופ' נתן רוטנשטרייך. במלאכת ההרקה מכילי אל כלי ומעולם מושגים

הקדמה

אל עולם מושגים סייע בידי חבר מתרגמים חרוץ, שנמנו עמו ידידי ומכריי מר אי"י פוזנסקי ז"ל, ד"ר מדרכי בן-אשר ז"ל ויבלח"א מר יוסף אור, מר גלעד ברעלי, פרופ' יוסף סרמוניטה, גב' מרים רוז, פרופ' נתן שפיגל וד"ר שמואל שקולניקוב. פרופ' שפיגל, פרופ' סרמוניטה, ד"ר שקולניקוב ומר פוזנסקי ז"ל — רב חלקם גם בעיצוב דמותם של המדורים שכלולים בהם תרגומיהם. עשרות המחברים, העורכים והמוציאים-לאור בארץ וברחבי תבל, שפניתי אליהם לשם קבלת הזכות לפרסום החיבורים שנכללו במבחר זה, נענו לי ברצון, אחדים אף בהתלהבות. ואלה שמותיהם של הוצאות הספרים וכתבי-העת שהואילו להרשות לנו לתרגם ולפרסם את החיבורים שנכללו במקראה: הוצאת מוסד ביאליק, ירושלים; הוצאת ספריית פועלים, מרחביה ותל-אביב; הוצאת שוקן, ירושלים ותל-אביב. Felix Meiner Verlag, Hamburg; Gallimard, Paris; George Allen and Unwin, London; *Journal of Hellenic Studies*; Max Niemeyer Verlag, Tübingen; *Mind*; Pontifical Institute of Mediaeval Studies, Toronto; *Review of Metaphysics*; *Revue internationale de philosophie*; Southern Illinois University Press, Carbondale; The Aristotelian Society, London; *The Classical Quarterly*; *The Philosophical Review*; Tyrolia-Verlag, Innsbruck-Wien-München; Westkulturverlag Anton Haim, Meisenheim am Glan. הגב' מלכה בק שקדה על הגהת הספר. הנהלתה ועובדיה של הוצאת הספרים ע"ש י"ל מאגנס וכן עובדי דפוס "דף-חן" ומגהליו לא חסכו ממרצם ובלבד שהספר יופיע בלבוש טיפוגראפי היאה לתוכנו. ואחרון אחרון: רעייתי ורדה-אסתר עזרה לי בהתכתבות עם המחברים, העורכים והמוציאים-לאור וחיזקה את ידי בדברי עידוד ובעצה טובה בכל שלבי העבודה. לכולם חב הנני תודה והוקרה. יישר כוחם.

ה ע ו ר ך

האוניברסיטה העברית בירושלים
ניסן תשל"ז

מבוא

בשם "אונטזופיה", שפירושו המילולי הוא: "חכמת היש", וזאת כדי להטעים את העובדה, כי במרכזו של הדיון המיטאפיסי — מושג היש או המציאות. הוגה אחר, צרפתי לפי לאומיותו, ואף הוא מחסידי הפילוסופיה הקארטוזיאנית, ז'. ב. דיי-האמל (Du Hamel) המיר את המונח "אונטזופיה" ב"אונטולוגיה". ואולם המונח לא נשתגר בפי הפילוסופים אלא משאימצו ההוגה הגרמני, מורה-מזריו של קאנט, כריסטיאן וולף (Wolff). אף בשימושו של זה קשור המונח "אונט-לוגיה" למונח "מיטאפיסיקה", אך זהו קשר מיוחד המסתבר על רקע חלוקת הפילוסופיה לתחומיה, שהציעה ופיתחה וולף. בעקבות אריסטו חילק הוא את הפילוסופיה כולה לעיונית מזה ומעשית מזה; ואילו הפילוסופיה העיונית נמצאה בעיני מתחלקת למיטאפיסיקה כללית ומיוחדת. זו האחרונה הקיפה שלושה תחומים מיוחדים עוד יותר: התיאולוגיה הטבעית, הקוסמולוגיה והפסיכולוגיה. למיטאפיסיקה הכללית קבע — כנראה מתוך כוונה להדגיש את חשיבותה של החלוקה הפנימית שבפילוסופיה העיונית — מונח מיוחד: "אונטולוגיה".

הגדרתו של וולף לתחום זה ראויה בוודאי לציון בהקשר שלפנינו. האונט-לוגיה היא לגבי-דידו מדע שעניינו לגזור ממערכת של מושגים מוגדרים וממשכלות את הטענות שיש להן תוקף לגבי כל המושאים האפשריים.

הגירסה הוולפיאנית, הטמונה בהגדרה זו של האונטולוגיה, פתחה את הדרך למשנתו הטראנסצנדנטלית של קאנט, אותה משנה שאמורה היתה לרחוק — למעשה אם לא להלכה — את רגליה של האונטולוגיה מתחום הדיון הפילוסופי, ולהתחלפה בתורת הכרת. אבל גודעה לה גם השפעה בכיוון אחר. וולף תרם להשתרשותו של הנוהג להשתמש במונח "אונטולוגיה" לציון תחום מתחומי הפילוסופיה שגיבושו, כתחום, קדם בהרבה לקביעתו המינוחית של וולף. לימים ניתק הקשר בין המונח לבין הגדרתו הוולפיאנית; המונח זכה במעמד לא-תלוי, ובשאר פתוח להתגדרות ולפירושים שונים, שקודם-לכן יחסו במידה זו או זו למונח "מיטאפיסיקה".

סקירה היסטורית קצרה זו נרמזת ממנה רציפותם של תחומי המיטאפיסיקה והאונטולוגיה. מכיוון שכך, קלוש הסיכוי לגבש לנו מושג מדויק של תחום האונטולוגיה בלי להשקיף תחילה על דרכי גיבושו של תחום המיטאפיסיקה.

ב. הגירסה האריסטוטלית של התחום

אם נגיד שהמיטאפיסיקה, כתחום דיון פילוסופי מיוחד, יסדה אריסטו לא נתיה רחוקים מן האמת. נכון שלא הוא טבע את המונח "מיטאפיסיקה". גרמו במישרין לטביעתו של מונח זה עורכי כתביו, בכך שכינו אחד מקובצי רשימותיו בשם "ta meta ta physica". משמעו המילולי של הביטוי האמור אינו אלא "נספח-חות לספר הפיסיקה", וייתכן שהעורכים של כתבי אריסטו התכוונו לציון סתמי זה ותו לא. בעיני הקורא של ימינו יהא זה בוודאי תמוה לצייין בשם "נספחות" חיבור עשיר ורב-כמות יותר מן החיבור שאליו הוא נספח. לא נוציא איפוא מכלל אפשרות כי כבר העורכים היו מודעים לכך שהתיבה "ta meta"

מבוא

"מה שבא אחריי", "מה שמעבר ל-" יש בה כדי לבטא צד חשוב של אותו נושא, ששימש יסוד להפיכת קובץ הרשימות הנדון לחיבור מלוכד: מה שמעבר לטבע כפי שהוא נתון לנו בנסיוננו.

אך אין לו לעניין זה חשיבות מכרעת בהקשר דיוננו. לגבי דיננו חשובה העובדה כי מקורו הראשון של המשמע, או המשמע, שזכה להם המונח "מיטאפיסיקה" במינח הפילוסופי, הוא תוכנו של החיבור שלשם זיהויו בתוך כתבי אריסטו — הומצא המונח. הווי אומר: חיבור זה, יותר מכל חיבור אחר, קבע את תחום הדיון הפילוסופי המכונה "מיטאפיסיקה". במשך דורות רבים היו נושאו של חיבור זה ונושאה של המיטאפיסיקה כתחום, היינו הך.

ברם, מהו נושאו של חיבור זה מחיבורי אריסטו המכונה "מיטאפיסיקה"? זו שאלה לא קלה. היו שטענו כי אין לו לחיבור זה (שמבחינה ספרותית נכון יותר, כפי שנרמזו כבר לעיל, לתארו כקובץ של רשימות) נושא אחד, ויעידו האפיונים השונים הניתנים לציון על ידי מחברו: פילוסופיה ראשונה; חקר הסיבות הראשונות; מדע על היש באשר הוא יש ועל מה ששייך לו לפי טבעו; מדע על העצם; חקר האלהות, כלומר — תיאולוגיה.

אין בכדי לקבל דעה זו. סבורי, כי אמנם קשורים הדיונים השונים ב"מיטא-פיסיקה" קשר הדוק ביניהם במידה כזאת שטבעי הוא לראותם כמוסבים על נושא אחד; הנוסחאות השונות שניתנו לעיל אמנם מבטאות נושא אחד זה מצדדים שונים, ואין לך אולי דרך טובה יותר לעמוד על מוקדה של המחשבה המיטאפיסית, — בשלבה האריסטוטלי כמו בשלבה המאוחרים יותר — מאשר הנסיון לחשוף את קשרי המשמעות שבין הנוסחאות הללו.

גיסייתי במקום אחר¹ לעמוד על הקשר בין ארבעה אפיונים אריסטוטליים של המיטאפיסיקה. כאן ארחיב את הדיבור על שניים בלבד, לפי צורך דיוננו שלהלן. עלינו לפתוח בירור זה בהשוואה בין הביטוי "היש באשר הוא יש" (או: "היש בבחינת יש", כפי שמתרגם ד"ר ש. שקולניקוב ביטוי זה במדור הראשון, להלן), לבין ביטויים רבים אחרים בעלי הצורה "... באשר הוא ...", כגון "הרופא באשר הוא רופא". בכל מקרה מרמז ה"באשר הוא" להפשטה מסויימת, ועלינו להתבונן בטיבה של הפשטה זו. מה עניינה במקרה של "הרופא באשר הוא רופא"? עניינה בהתעלמות מכל אותם התנאים המתמלאים למעשה ברופא (פלוני או אלמוני) ושאינם רלבאנטיים להיותו רופא, כגון: שגובהו, נגיד, 180 ס"מ; שעורו שחום; שהוא מוסלמי; שסבו היה ראש ממשלה וכו'. עניינה גם בריכוז-השומת הלב באותם תנאים שהם הכרחיים ומספיקים להיות רופא, כגון: היותו בעל השכלה פורמאלית האמורה לאפשר לו איבחון מחלה וריפוייה (למצער במקרים מסויימים); היותו כפוף לשבועת היפוקראטס וכיו"ב. זוהי, איפוא,

1 עיין ספרי סוגיית היש: פרקים בניתוח אונטולוגי (הוצאת מאגנס, ירושלים. תשל"ז), עמ' 13 ואילך.

Cogito ergo sum

בדרכו של דיקארט בפילוסופיה, ובייחוד בטיעונו האונטולוגי לפי אופיו, כפי שהוא נפרש ב"הגיונות על הפילוסופיה הראשונית". הטיעון ערוך כך שהספקנות נראית מדוברת בו בנשקה שלה, דהיינו — בטיעונים ספקניים.

הטיעונים הספקניים האמורים, הממלאים את הפרק הראשון של ה"הגיונות", ספוגים אמנם יסודות פירוניסטיים בולטים. אך בסופם מגיע דיקארט לאותו "צוק סלע של הידיעה האנושית", הנראה מחוסן מפני כל ספקנות, פירוניסטית או אחרת, והוא — רעיון ה־Cogito המוגדר על ידי דיקארט עצמו כ"אמת הפילוסופית הראשונה", שכל בר־דעת אמור להיתקל בה, אם רק ישכיל להתקדם בדרך העיון הנכונה. וזהו הרעיון בתמציתו: כל עצם או יש שבועלמנו ניתן להטיל ספק בקיומו (שלא לדבר על תכונותיו), למעט יש אחד — היש המטיל ספק, האני החושב.

הנוסחה הנפוצה ביותר של רעיון זה הוא Cogito, ergo sum (אני חושב, לפיכך אני קיים). אך ב"הגיונות" משתמש דיקארט בנוסחה אחרת לביטוי של אותו עקרון: "אני קיים, אני נמצא: דבר זה הוא ודאי. אך למשך איזה זמן? הוזה אומר, כל זמן שאני חושב. כי ייתכן שאילו הייתי פוסק מלחשוב, הייתי פוסק מלהיות או מלהימצא" (בתרגומו של יוסף אור).

דווקא הבדלי הנוסח עשויים לעזור לרדת לעומקו של הרעיון הבסיסי, כפי שמעידים טיעונים פרשניים שונים, לרבות זה של הינטיקה המוצג בחיבורו שנכלל במדור זה.

כלום חדש הרעיון עצמו? כבר המשיגים על "ההגיונות" מבני דורו של דיקארט העירו כי רעיון ה־Cogito נמצא אצל אוגוסטינוס, וזו אמנם עובדה היסטורית. ואולם דיקארט ייחד לרעיון ה־Cogito מקום רב־משמעות בראשה של שלשלת שיקולים אונטולוגיים ואפיסטמולוגיים, דבר שהיה בו כדי לגלות בו ברעיון האמור משמעויות ואופקים חדשים. אם הרעיון השפיע השפעה מכרעת על כיוונה של הפילוסופיה החדשה, נראה כי השפעתו זו נודעה בתוך ההקשר הקארטיאני ולא האוגוסטיני.

הפולמוס מסביב לרעיון ה־Cogito, תוכנו, תוקפו והשלכותיו לגבי סוגיות שונות באונטולוגיה בפרט ובעיון הפילוסופי בכלל, שהתחיל, כנרמז לעיל עוד בהיות ה"הגיונות" הקארטיאניים בכתובים, מלווה את הפילוסופיה עד היום הזה. קשה להניח כי שני החיבורים הפרשניים שצורפו במדור זה לטכסט הקארטיאני, יש בהם כדי להביא פולמוס זה לקצו, ואולם דומה כי מיצגים הם את מיטבה של הספרות הפרשנית עצמה על רקע פולמוס ה־Cogito בדורנו.

מ. מרלו־פונטי, מחשובי הפילוסופים של צרפת ואירופה היבשתית באמצע המאה העשרים, נמנה עם אותה קבוצה של הוגים ואמנים צרפתיים שיצירתם בתחום העיון והאמנות לא מגעה מהם מעורבות בחיי חברתם ועיסוק בבעיות זמנם. עם זאת, הוכיח מרלו־פונטי הן בפעילותו כמורה הפילוסופיה והן בפרסומיו הפילוסופיים והאחרים מקוריות ואי־תלות אינטלקטואלית מרשימה.

Cogito ergo sum

הפילוסופיה של דיקארט היתה לו למרלוי-פונטי נקודת-מוצא ומקור השראה מתמיד, אף כי הוא לא היסס למתוח ביקורת על כמה וכמה שיקולים קארטזי-אניים, ובתוכם אלה הכרוכים ברעיון ה־Cogito. גורם עיקרי בעיצוב דרכו הפילוסופית היתה הפינומינולוגיה של הוסרל. אך גם ביחסו אל מגמה פילוסופית זו ניכרת גישתו הבלתי-חלוייה.

השימוש המיוחד שעשה מרלוי-פונטי במיתודה הפינומינולוגית הקנה לשיקוליו אופי אכסיסטינציאליסטי, ועניינו העמוק בבעיות העשייה הפוליטית ובמידת ההיסטורי של חיי האדם קירבו אותו למארכסזם, בלי לעשותו למארכסיסט.

הפרק על ה־Cogito הנכלל במדור זה והלקוח מן ה־magnum opus שלו, הוא יותר מטיעון פרשני-ביקורתי על רעיון מרעיונותיו של דיקארט. ניטיב להגדירו אם נגיד שהוא המדיטאציה הקארטזיאנית השנייה כמופעלת מחדש, כנחווית מחדש. לתוך מדיטאציה מופעלת-מחדש זו הושקע מיטב חכמת-הבדיעבד הפינומינולוגית והאכסיסטינציאליסטית, שנצטברה בפילוסופיה מאז הוצע רעיון ה־Cogito לראשונה.

במארג טיעוני ומדיטאטיבי זה יש מהלך הראוי לציון מיוחד. ידוע היטב המקום במדיטאציה השנייה שבו מטעים דיקארט את האבחנה בין מה שניתן לכנותו הקוטב הסובייקטיבי והקוטב האובייקטיבי של כל תפיסה ומחשבה, כגון: בין ראייתי את האודם על הקיר לבין האודם הזה הנראה; בין דריכתי על האבן שלייד בתי לבין אבן זו הדרוכה; בין לפיתתי את העט הזה שאני כותב בו, לבין העט הנלפת. חלק מטיעון ה־Cogito היא הטענה כי — יהא קיומו של הקוטב האובייקטיבי של התפיסה מוטל בספק ככל שיהא — אין להטיל ספק בשום פנים ואופן בקוטבה הסובייקטיבי. יכול אני להטיל ספק במושג זה של התפיסה אך לא בהתרחשותה של זו, של אקט התפיסה עצמו. שיקול זה אמור היה לבסס את חלקו הראשון של משפט ה־Cogito, דהיינו את ה־"אני חושב": אינני יכול להטיל ספק בכך שאני חושב (והמונח "חושב" משמש אצל דיקארט במובן רחב מאוד, כמקיף את כל תוכני התודעה), אף כי יכול אני להטיל ספק בקיומו של הנחשב.

מרלוי-פונטי מערער הן על אפשרות ההפרדה שבכאן בין שני צדי התפיסה, והן על הטענה בדבר ודאותו של הצד הסובייקטיבי שבתפיסה. בשני חלקי ערעורו זה נוגע מרלוי-פונטי בסוגיות שנדונו לאהרונה בהרחבה על ידי תוגים השייכים למגמה האנאליטית דווקא. טענתו היא שאין טעם להגיד: "אין לי ספק שאני רואה לפני שולחן, אף כי ייתכן שאין לפני שולחן כלל". היגד כזה היה מעיד כי אין אומרו משתמש כהלכה בביטוי בעל הצורה "אני רואה א". מי שמשתמש בביטוי מסוג זה חזקה עליו שיניח בשתיקה כי קיים x שהוא עשוי לראותו. לוא היה פלוני סבור שהוא רואה שולחן לפניו והיה מתברר (על ידי בדיקה מתאימה) שאין שולחן לפניו, היה בוודאי מגיב: "טעיתי; רק נדמה היה לי שאני רואה לפני שולחן".

מאידך גיסא אין התפיסה עצמה מחוסנת מפני הספק: הנסיון מעיד, לדעת מר-

ביבליוגרפיה נבחרת

- Readings from Classical and Contemporary Sources.* New York, 1962; 1967.
- 0.11 Kennick, W. and M. Lazerowitz (eds.). *Metaphysics: Readings and Reappraisals.* Englewood Cliffs, N. J., 1966
- 0.12 Lazerowitz, M. *The Structure of Metaphysics.* London, 1955.
- 0.13 Maritain, J. *A Preface to Metaphysics: Seven Lectures on Being.* London and New York, 1939; 1962 (PB).
- 0.14 Martin, G. *Einleitung in die allegemeine Metaphysik.* Köln, 1957.
- 0.15 Pears, D. F. (ed.). *The Nature of Metaphysics.* London, 1957.
- 0.16 Peters, J. A. *Metaphysics: A Systematic Survey.* Pittsburgh, 1963.
- 0.17 Rosenberg, J. R. (ed.) *Readings in Metaphysics.* Westminister, Md., 1966.
- 0.18 Steenbergen, V. F. *Ontologie. Leuven,* 1952. Translated into German by A. Guggenberger as *Ontologie.* Einsiedeln, 1953. Translated into English by L. Moonan as *Ontology.* New York, 1970.
- 0.19 Taylor, A. E. *Elements of Metaphysics.* London, 1903; 1927; 1961 (PB).
- 0.20 Taylor, R. *Metaphysics.* Englewood Cliffs, 1963; 1974.
- 0.21 Wahl, Jean. *The Philosopher's Way.* New York, 1948.
- 0.22 Wahl, Jean. *Traité de métaphysique.* Paris, 1953.
- 0.23 Wahl, Jean. *L'expérience métaphysique.* Paris, 1965.
- 0.24 Walsh, W. H. *Metaphysics.* London, 1963.
- 0.25 Yolton, J. W. *Metaphysical Analysis.* Toronto, 1967.

1. לנושא: הדרך הקלאסית באונטולוגיה

- 1.1 אפלטון. תיאטיטוס. תירגם מיוונית אריה סימון, ערך ח"י רות. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. ירושלים, תרצ"ד (1934); תשכ"ח (1968), מהדורה שלישית.
- 1.2 אפלטון. מינון. תירגם מיוונית אריה סימון. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית ירושלים, תרצה (1938); תשל"ה (1975), מהדורה רביעית מצולמת.

ביבליוגרפיה נבחרת

- 1.3 אפלטון. פיידרוס. תירגם מיוונית י"א הלר. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. ירושלים, תשט"ז (1956).
- 1.4 אפלטון. כתבים. תירגם מיוונית יוסף ג. ליבס. חמישה כרכים. הוצאת שוקן. ירושלים—תל-אביב, תשט"ו—תשכ"ז (1955—1967).
- 1.5 אריסטו. המיטאפיסיקה, ספר א'. תירגם מיוונית ח"י רות. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס. ירושלים, תרצ"ג (1933); תשל"ה (1975), מהדורה רביעית מצולמת.
- 1.6 אריסטו. המיטאפיסיקה, ספר י"א. תירגם מיוונית ח"י רות. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס. ירושלים, תרצ"ד (1934); תשכ"ד (1964), מהדורה שנייה מצולמת.
- 1.7 אריסטו. הפוליטיקה, ספרים א'—ב'. תירגם מיוונית ח"י רות. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס האוניברסיטה העברית. ירושלים, תרצ"ו (1936); תשל"ה (1975), מהדור הרביעית.
- 1.8 אריסטו. המידות, ספרים א'—ב'. תירגם מיוונית ח"י רות. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. ירושלים, תש"ג (1943); תשל"ב (1972), מהדורה שלישית מצולמת.
- 1.9 אריסטו. הנספחות למפות על הטבע (מיטאפיסיקה), ספרים ז'—ט'. תירגמו מיוונית חנה וחיים רוזן. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. ירושלים, תשכ"ז (1967).
- 1.10 אריסטו. אתיקה, מהדורת ניקומאכוס. תירגם מיוונית יוסף ג. ליבס. הוצאת שוקן. ירושלים ותל-אביב, תשל"ג (1973).
- 1.11 האורחי, פפיטה. על היש המשלב, עיונים באפלטון ובקודמו. הוצאת הסתדרות הסטודנטים של האוניברסיטה העברית. ירושלים, תשכ"ד (1964).
- 1.12 לנדא, יהודה. השתוקקות החומר לצורה במחשבת אריסטו. הוצאת הפאקולטה למדעי הרוח של אוניברסיטת תל-אביב. תל-אביב, תשל"ג (1973).
- 1.13 ריבייר שמריהו. עיונים בפילוסופיה היוונית. הוצאת ספרים ע"ש י"ל מאגנס, האוניברסיטה העברית. ירושלים, תשל"ה (1975).
- 1.14 Allen, R.E. (ed.). *Studies in Plato's Metaphysics*. New York, 1965.
- 1.15 Allen, R.E. and D.J. Furley (eds.). *Studies in Presocratic Philosophy*. 2 vols. London, 1970-1975.
- 1.16 Aristotle. *The Works*. 12 vols. Translated into English under the editorship of W.D. Ross. Oxford, 1908-1952.
- 1.17 Aristotle. *The Basic Works*. Edited with Introduction by R. McKeon. New York, 1941.

מפתח שמות

- גרבמן (M. Grabmann) 233 הע', 202
 241 הע'
 גרו (Martial Gueroult) 310, 314, 319
 דדקינד (R. Dedekind) 551
 דונאט (J. Donat) 245 הע'
 דונס סקוטוס (Duns Scotus) 234
 דיי-האמל, ז'. ב. 16
 דילס (H. Diels) 75 הע', 77 הע', 105
 הע'
 דימוקריטוס 51 הע', 80, 105
 דימלר (Dimmler) 104 הע'
 דיקארט 10, 20, 21, 34, 80, 140, 145,
 146, 153, 162, 165, 166, 232, 245
 הע', 261—279, 282, 285, 298—301,
 308—332, 342, 346, 349, 351, 359,
 470, 471
 דיר, קארל 94
 דגבר (W. Dunbar) 236 הע'
 האלדן (E.S. Haldane) 309 הע'
 האמלין (O. Hamelin) 103 הע'
 הארטמן, ניקולאי 10, 415, 417, 418,
 421—443, 458
 הארטשורן צ'ארלס (C. Hartshorne)
 170
 הבראיוס (Helias Hebraeus) 240
 הע'
 הובס 327 הע'
 הומבולדט, וילהלם פון 401
 הומירוס 313, 315
 הוסרל, אדמונד (Husserl) 181, 245
 הע', 263, 283 הע', 294 הע', 295
 הע' 297 הע', 335—338, 341—355,
 380, 417, 458
 היגל (Hegel) 10, 25, 26, 28, 34,
 248, 249, 341, 396—400, 403, 404,
 406, 415—442, 447, 479, 484
 היטלר 337
 היידגר, מארטין (Heidegger) 28—
 30, 34, 246 הע', 305 הע', 337, 338,
 341, 356—367, 402—407, 446, 447
 הע', 449
 היזנברג (W. Heisenberg) 574
 בואטיוס (Boetius) 191, 192, 202
 בולצאנו (B. Bolzano) 338, 381
 בונאוונטורה 235
 בוניץ (H. Bonitz) 97 הע'
 בלאנשארי, בראנד (Blanshard) 480
 בלאנשה (L. Blanchet) 308 הע'
 בלונדל (M. Blondel) 248, 249
 בייקון, פראנסיס 320
 בן-אשר, מרדכי 12, 356 הע', 368 הע',
 422 הע'
 בק (L. J. Beck) 310 הע'
 בראואר (Brouwer) 169—173, 571
 בראון, אברהם צבי 12, 17, 21 הע', 29
 הע', 158 הע', 243 הע', 342 הע'
 בראונינג 524
 ברגמן, שמואל הוגו 23 הע', 134 הע',
 340, 426 הע'
 ברגסון 421, 472, 473
 ברדלי (F.H. Bradley) 487, 505
 ברהלל, יהושע 12, 508
 ברוד (C.D. Broad) 142 הע'
 ברויאר 389
 ברונר (August Brunner) 245 הע'
 ברנטאנו, פראנץ 335, 338, 339
 ברמון (A. Brémond) 121 הע'
 ברנאייס (Paul Bernays) 76 הע',
 554 הע'
 ברנט 76 הע'
 ברעלי, גלעד 12, 561 הע'
 ברקלי 21, 22, 34, 35, 506, 558
 גאלייליי 471
 גאסינדי (Gassendi) 311, 319, 325,
 331
 גוהיי (Henri Gouhier) 321 הע'
 גומפרץ, ה. 76 הע'
 גזנילו 128, 130, 131 הע', 158, 159
 הע', 163—168 הע', 170, 176
 גוסלין (Roland Gosselin) 106 הע'
 גורביץ (A. Gurwitsch) 286 הע'
 גיימס, ויליאם 468
 גידל (K. Gödel) 574
 גיץ' (P. Geach) 329
 גיתה 365

מפתח שמות

- לוטס (J. B. Lots) 244 הע'
 לרצה 338
 לוק 595, 471, 470, 459, 215, 21, 21
 ליבס, יוסף ג. 46 הע', 119 הע', 278
 הע', 459 הע', 468 הע'
 לאוקיפוס 51 הע'
 לייבניץ 593, 312, 215, 29, 21, 11
 לימון (E. J. Lemmon) 172 הע'
 ליקופרון 89 הע'
 מאייר (H. Maier) 119 הע'
 מאכסוול, קלרק (J. Clerk Maxwell) 467
 מאלבראנש 294
 מאלקולם (Norman Malcolm) 139
 הע', 166 הע', 332 הע'
 מאנסיון (S. Mansion) 97 הע'
 מארייטי (Marietti) 188
 מארקס, קארל 11, 297, 341, 397—404, 479, 409, 407, 406
 מארק (A. Marc) 244 הע'
 מארשאל (J. Marechal) 244 הע'
 מונטן 298
 מור (G.E. Moore) 140, 128 הע', 587, 544—534, 512, 508—506, 504
 מורין (Morin) 319
 מיזלש, משה 459, 420 הע'
 מיינונג, אלכסיס (Meinong) 162, 525, 512, 506, 395—368, 341—338
 מאירסון (E. Meyerson) 80 הע'
 מיל, ג'והן סטיארט 557
 מק־טאגרט (J. McTaggart) 506, 505
 מרלאן (P. Merlan) 120 הע'
 מרלור־פונטי, מ. (M. Merleau-Ponty) 307—277, 264—262, 10
 נאטורפ (P. Natorp) 103 הע', 119
 הע'
 נורתורפ (F.S.C. Northrop) 472
 ניוטון 471, 419
 ניטשה 11
 נייגל, ארנסט (Nagel) 557
 ניל (W. Kneale) 535, 534
 נסטל (Nestle) 74 הע'
 היילפרין, תיאודור (Hailperin) 312
 הע'
 הילברט (D. Hilbert) 571
 היטיקה, יאקו (Hintikka) 10, 262, 332—308, 264
 הלדרלין 357
 הנרי הראשון 127
 הנריצי (P. Henrici) 249 הע'
 הפלר, א. 389, 386
 הראקלייטוס 11, 46 הע'
 ואן גוך 293
 וולף, כריסטיאן 16, 22, 23, 111 הע', 112
 ויטגנשטיין, לודוויג 11, 31, 487, 505, 554, 508
 וייטהד, אלפרד גורת 10, 415, 417—571, 505, 492, 472—459, 421
 וייס, פול 10, 102 הע', 415, 420, 421, 499—472
 ויליאמס, ברנרד 167 הע'
 ויסדום (John Wisdom) 142 הע'
 וירון (Viron) 261
 ורטהיימר (M. Wertheimer) 286 הע'
 וריס דה (J. de Vries) 251 הע'
 ורנר (C. Werner) 103 הע'
 זינון 39, 83
 ז'ילסון, אתיין (E. Gilson) 112 הע', 181, 183, 242—215, 308 הע', 353
 ר' [יהודה רומאנו 106 הע', 184—189, 203 הע', 204 הע', 206 הע', 209, 208
 יום 21, 459, 464, 466, 468, 470, 558
 ייגר (W. Jaeger) 120 הע'
 יעקובי (F.H. Jacobi) 433—435
 כסנופאנס 46
 לאנגפורד (C.H. Langford) 169 הע'
 לאשייז־ריי (P. Lachize-Rey) 278
 הע' 280 הע', 281 הע', 287 הע'
 לבלנק (Leblanc) 312 הע'
 לואיס (C. I. Lewis) 169 הע'
 לובג'וי (A.O. Lovejoy) 470